

Problematicnost evropskih migracijskih politik in območja sivine, ki jih ustvarjajo

Beja Protner

Ko govorimo o Evropski uniji in mejah, največkrat slišimo pripoved o odpiranju meja med državami članicami in o poenostavljenem gibanju ljudi. Vendar pa ima ta zgodba še drugo plat, ki jo državljani evropskih držav, ki uživamo ugodnosti razširjajoče se skupnosti, pogosto pozabljamo. Mnogi avtorji opozarjajo, da se hkrati z odpiranjem meja znotraj Evropske unije njene zunanje meje zaostrujejo, zato nekateri govorijo o Evropi kot »trdnjavi«, ki s pomočjo strogih migracijskih politik svoja vrata zapira migrantom iz tako imenovanih »tretjih držav«. Pri tem imamo opravka s hierarhizacijo državljanstev oziroma biopolitično klasifikacijo izvora ljudi na svetovni ravni. Kljub temu pa se v Evropsko unijo nenehno priseljujejo novi ljudje z različnimi ozadji, željami in cilji. Zanje evropske migracijske politike pomenijo ovire na poti do pridobitve določenega legalnega statusa v državi, kjer živijo. Njihova naporna pot do ponovne pridobitve statusa odseva krutost in absurdnost evropskih migracijskih politik.

Življenja migrantov v Evropi so ujeta v birokratsko kolesje, ki jim onemogoča vključitev in participacijo v družbi in zaznamuje vsak trenutek njihovega vsakdana. Zaradi rigidnosti in ekskluzivnosti migracijske zakonodaje mnogi migranti živijo na robu družbe brez kakršnegakoli pravnega statusa, torej brez vseh pravic. Restriktivne migracijske zakonodaje naj bi služile nadzoru in zmanjševanju nelegalnih aktivnosti, vendar v praksi proizvajajo ilegalnost skozi mehanizme izključevanja, ki vodijo v situacijo, ki jo je Étienne Balibar poimenoval »evropski apartheid«.

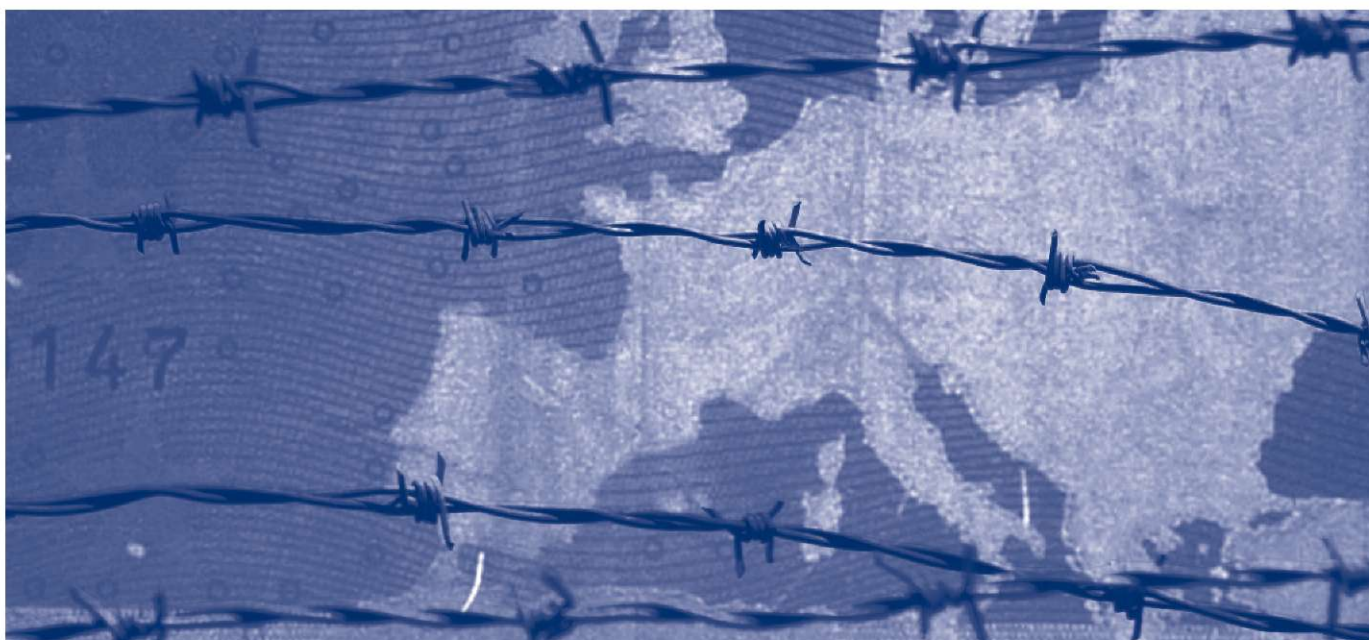
Zakaj je pravni status pomemben?

Pravni statusi prebivalcev v državi si sledijo v hierarhičnem zaporedju od »nedokumentiranih tujcev« do »državljanov« in prinašajo hierarhično klasifikacijo populacije. Od teh statusov

je namreč odvisen nabor pravic in dolžnosti ljudi v odnosu do države, v kateri živijo. Pravice zanje v praksi pomenijo možnosti in priložnosti ter stopnjo vključenosti in participacije v družbi. Meje med centrom in periferijo, javnim in privatnim ter legalnim in nelegalnim potekajo skozi osrčja tudi »najuspešnejših« evropskih liberalnih držav, kot sta zapisali Veena Das in Deborah Poole. Margine, ki jih te meje ustvarjajo, so nespregledljiva značilnost evropskih držav. Izguba pravnega statusa pomeni tako rekoč pravno smrt, pri čemer je vse, kar ljudem ostane, le »golo življenje«. Tako postanejo Agambenov »homo sacer«, človek brez političnega vpliva, ki nima nobene besede pri vprašanju njegovega lastnega življenja in smrti, izključen iz zakonov in hkrati ujet v njih. Ljudje brez statusa so v vsakdanjem življenju prepuščeni milosti in nemilosti drugih, saj sami nimajo pravic. Nimajo možnosti legalne zaposlitve, niso upravičeni do zavarovanj in denarnih nadomestil, nimajo pravice do pravnega lastništva in nimajo možnosti za višjo izobrazbo. Tako nemočni včasih naletijo na pomoč, spet drugič pa na izkoriščanje in mučenje. Diskriminacija, depriviligiranost in družbena izključenost globoko zaznamujejo življenja ljudi, ki postanejo boj za preživetje in za pridobitev statusa, ki bi jim omogočil dostojnejše življenje.

Premislek o državljanstvu

Državljanstvo je status, ki se nahaja na vrhu spoznanja poti migrantov in obljublja polno članstvo v skupnosti. Pogoji za pridobitev državljanstva se med posameznimi evropskimi državami nekoliko razlikujejo, vendar te razlike za naš argument niso bistvene, saj ga nikjer ni mogoče pridobiti zlahka, predpisi pa so v vseh državah podrejeni splošnim zahtevam Evropske unije. Politike državljanstva v Sloveniji so ene najstrožjih, kot ugotavlja Mojca Pajnik. Prvi pogoj je desetletno bivanje v državi, ki si ga lahko razlagamo kot kriterij vztrajnosti želje po prebivanju v Sloveniji, kljub temu, da to pomeni, da so kandidati za državljanstvo teh deset let živeli kot drugorazredni prebivalci in niso uživali polnih pravic, so pa vsakodnevno prispevali v državno blagajno. Podobno si lahko razlagamo drugi

pogoj, preklic dotedanjih državljanstev, kot dokaz lojalnosti novi državi. Potem je tukaj še preizkus znanja slovenskega jezika. Naj omenim, da ta velja tudi za ljudi, ki so se šolali v Sloveniji v slovenskem jeziku, kar dokazuje absurdnost predpisov, ki niso v stiku z dejansko situacijo posameznih proslincev za državljanstvo. Predvsem pa tovrstni zakoni dokazujejo, da je državljanstvo vezano na nacionalnost, kot bom razložila v nadaljevanju. Pomembno je tudi, da nov državljan državi ne bo predstavljal finančnega bremena, kar mora dokazati z zadostnimi finančnimi sredstvi. Prav tako pa ne sme predstavljati »nevarnosti« za red in mir, čemur priča pogoj nekaznovanja z več kot letom dni zopora.

Vsaka sprememba statusa »državljan« na nacionalni ali transnacionalni ravni vpliva na položaj tujcev v določeni državi. Najvišji status se kaže kot nekaj svetega ali kot nagrada, saj izgleda, da si ga tisti, ki ne more zadostiti predpisanim pogojem, pač ne zasluži. Bodisi zato, ker ni vložil dovolj truda in volje, bodisi zato, ker že sam po sebi ni primeren kandidat za člana naše »svete« (nacionalne) skupnosti. Kot je trdil Étienne Balibar in je na primeru Slovenije ugotavljala Mojca Pajnik, je problem takega položaja državljanstva v tem, da je to izgubilo politično dimenzijo. Koncept socialnega državljanstva države blaginje predvideva enake pravice za vse člane skupnosti, vendar so pri tem migranti izpuščeni, saj je »politično« postalo izenačeno z »nacionalnim«. Državljanstvo je postalo status in administrativni kriterij, ki nakazuje privilegirano članstvo v

nacionalni skupnosti, ki si ga je potrebno pri-/za-sluziti. Kot tako namesto participaciji in sodelovanju v politični skupnosti služi razmejevanju teritorijev in prebivalstva znotraj teritorijev ter legitimaciji meja nacionalnih držav in moči elit znotraj njih. Zato tudi ne obstaja nekaj, čemur bi rekli evropsko državljanstvo (razen v smislu hierarhije državljanstev na svetovni ravni, kjer so državljanji držav Evropske unije v bistveno boljšem položaju od drugih, ko pride do vprašanja svobode gibanja in vizumskih režimov).

Državljanstvo kot privilegirani status proizvaja svoje nasprotje – apatridnost oziroma »brezdržavnost« (ang. »statelessness«) kot de facto »Drugost« in neenakost. Po definiciji Hannah Arendt to pomeni popolno izključenost iz lastne skupnosti, kot se je to pripetilo Judom v Tretjem rajhu in izbrisanim prebivalcem v Sloveniji. Vendar lahko pojem »brezdržavnosti« razumemo tudi v širšem smislu, kot ga je definirala Margaret Somers – kot izključenost ali odsotnost iz javne sfere, kar velja za prebivalce (ne glede na to, ali imajo državljanstvo ali ne), ki so v marginalnem položaju – migrante, reveže, brezposelne in druge.

Migracijske politike in administrativni krog

Vzpenjanje po »administrativnih stopnicah« pravnih statusov je izredno negotova, draga in utrujajoča pot, polna zapletov in absurda. Mojca Pajnik imenuje politike, ki urejajo zaposlitev, bivanje, dostop do socialnih transferjev in storitev ter pridobitev državljanstva, »strategija pogojne krožnosti«, saj je pri

tem eno dovoljenje pogoj za pridobitev drugega. Za pridobitev dovoljenja za bivanje je potrebno delovno dovoljenje, dovoljenje za stalno bivanje zahteva osebno delovno dovoljenje, pogoj za državljanstvo je dovoljenje za stalno bivanje, za prijavo na borzi dela je potrebno osebno delovno dovoljenje, za zdravstveno zavarovanje je potrebno dovoljenje za stalno bivanje, za dostop do neprofitnih stanovanj je potrebno državljanstvo in tako dalje. Poleg tega so postopki tako dolgotrajni, da morajo prosilci včasih znotraj istega postopka večkrat predložiti isti dokument, ker mu je vmes potekel rok veljavnosti. Takšna zakonodaja za migrante predstavlja oviro, ki jim onemogoča pridobitev kakršnekoli varnosti. V nekaterih evropskih državah, na primer v Španiji, imajo nedokumentirani migranti možnost regularizacije in legalizacije svojega bivanja, kar jim prinese nekatere osnovne pravice. Vendar so številke nedokumentiranih migrantov v teh državah še vedno ogromne. Poleg tega pa občasne regularizacije, ki jih motivira potreba po poceni delovni sili, niso sistemska rešitev problema kriminalizacije migrantov in njihove družbene izključenosti, njihova pot do polne participacije v družbi pa je še dolga.

Administrativni krog, v katerega so ujeti migranti, je še toliko bolj frustrirajoč, ker v svetu birokracije ni prostora za osebne zgodbe in specifične situacije ljudi. Kot je zapisala Barbara Bezec, migracijske politike temeljijo na popolni desubjektivaciji migrantov, njihovih želja, osebnosti, hrepenenj in življenjskih pričakovanj. Tako se na primer v situaciji izbrisanih prebivalcev v Sloveniji, ki so bili podvrženi migracijskim politikam, nihče ni oziral na dejstvo, da so tukaj bivali že vrsto let in bili del družbenih mrež, da so se šolali v slovenskih šolah, ali da so se tukaj celo rodili in živeli vse življenje. Postopki so bili zanje enaki kot za tiste, ki so v državo prispeli pravkar. Talal Asad vidi izvor tega, čemur v popularnem jeziku pravimo »neživljenjskost zakonov«, v samem konceptu liberalne države, kjer sta država in državljan abstrahirana. Ker naj bi bili vsi državljani obravnavani enakovredno, so vsi obravnavani brezbrizno. To pa ustvarja praznino med zakoni in njihovo aplikacijo, ki jo lahko zapolni sum, v skladu s katerim lahko potem uradniki delujejo po lastni volji. Enakopravnost, splošnost in abstraktnost zakonov pomeni negotovost, kot ugotavlja Asad.

Negotovost migrantov za »varnost« Evrope

V popularnem in znanstvenem svetu je dokaj poznan (sicer nekoliko zavajajoč) koncept »trdnjave Evrope«, ki poskuša preprečiti vstop migrantom iz tako imenovanega »tretjega sveta«.

Mike Haynes vidi Evropo kot »zamišljeno skupnost«, zgrajeno okoli mistične ideologije, ki legitimira vključenost določenih populacij in izključenost drugih ter zarisuje meje, ki jih lahko prosto prečkajo dobrine in kapital, ne pa tudi ljudje. Po padcu železne zaves so se v Evropi začeli razvijati čedalje strožji režimi vstopa v države in tendenca proti vse bolj ekskluzivnim in avtoritarnim migracijskim politikam ter zapiranje zunanjih meja Evropske unije pred vstopim migrantov, nekoristnih za trg. Nekateri govorijo o Evropi kot »zagrajeni skupnosti« (ang. gated community), ki je odprta le za strateško izbrane migrante, ki ne predstavljajo grožnje. Cilj migracijskih politik namreč ni preprečiti migrantom vstop v Evropo, ampak selektivno vključevanje migrantov v skladu s potrebami evropskega trga dela. Ne gre za preprečevanje mobilnosti, ampak za njeno nadzorovanje in prilagajanje potrebam trga, kar ustvarja hierarhične kategorije populacije, od katerih je odvisen dostop do pravic in javnih virov. William Walters pri tem opozarja na diskurz o »varnosti«. Današnje vlade predstavljajo državo kot »dom«, ki varuje in mora biti varovan. Država, razumljena kot »dom«, nudi varno zavetje in zaščito le svojim »naravnim« članom (torej državljanom po rojstvu), navzven pa kaže željo po osvajanju, podrejanju in udomačevanju sil, ki naj bi ogrožale domače zavetje. Za te tendence evropskih držav Walters uporablja termin »domopolitike« (domopolitics). »Zaščita« oziroma »varnost« »civiliziranega« območja udobja ekonomske blaginje, javne varnosti in družbene identitete, ki naj bi ga ogrožali imigranti, je ključen koncept, ki vodi in legitimira evropske migracijske politike. Diskurzivna retorika političnih elit ustvarja pozitivno podobo doma na eni strani in grozljivo podobo kaotične zunanosti na drugi. Temu se pridružujejo še orientalistični diskurzi o potencialnih imigrantih (na primer o Romih, muslimanih, Afričanih, Balkancih in drugih nezaželenih diskurzivno ustvarjenih skupinah) ter sila negativni diskurzi o problematičnosti imigrantov. Diskurzi, ki služijo legitimaciji izključevanja »Drugega«, so del mitične pripovedi o suverenosti in moči države, ki vodi v »institucionalni rasizem«, kot je zapisal Balibar. Izključeni »drugi« služijo ideji o enotnosti tako narodov kot Evrope. Evropska unija sledi kolonialistični modernistični logiki deljenja ljudi na »normalne Nas« in »deviantne Druge« skozi diskurz o »potrebi po skupnjevanju« (ang. the need to »communitify«), ugotovljata Hank van Houtum in Roos Pijpers.

Posledice želje po zaščiti domačega udobja so vse bolj drastične, včasih tudi strahotne. Frank Düvell opominja, da (lahko)

izključevanje na podlagi omejitev priseljevanja tudi ubija, kot se je to pokazalo v primeru evropskih Judov v 40. letih in v primerih »smrti na meji« tisočih ljudi, ki so poskušali vstopiti v Evropsko unijo ali v Združene države Amerike. Prav tako so lahko usodne deportacije in vrnitve v državo izvora, če migranti ne morejo dokazati, da jim pritiče status begunca. Poleg tega lahko v smrt vodijo tudi razmere, v katerih včasih živijo migranti, saj včasih zaradi revščine ne morejo zadovoljiti osnovnih življenjskih potreb. V vsakem primeru apatridnosti pa lahko govorimo o legalni in politični smrti (redukciji osebe na »golo življenje« ter družbeni smrti (izolaciji od javne sfere). Migranti kot družbeni sloj, ki je prikrajšan za vse pravice, so neke vrste obuditev srednjeveških izobčencev, kot pravi Düvell.

Migranti in nelegalna ekonomija

V Evropi obstaja težnja po spodbujanju legalne migracije določene količine (poceni) delovne sile, ki je potrebna. Vendar pa strogost migracijskih politik poleg tega ohranja sivo ekonomijo. Zaradi administrativnih ovir (in osebne diskriminacije) imajo migranti težave pri dostopu do delovnih dovoljenj in iskanju legalne zaposlitve, zato je zanje pogosto edina možnost zaslужka na črnem trgu. Pri tem so delavci brez vsake zaščite in varnosti, prepuščeni izkoriščanju in izsiljevanju. Delodajalec jim lahko odreka plačilo in samovoljno spreminja delovni čas ter jim grozi s prijavo na policiji in deportacijo. Pogosto delajo in živijo v obupnih razmerah, ki so podobne suženjstvu, kot to velja za delavce na plantažah v Španiji in Grčiji. Če se pritožujejo ali zaradi izmučenosti niso več dovolj produktivni, lahko delodajalci uresničijo svoje grožnje in zlahka najdejo zamenjavo zanje. Salvatore Palidda izpostavlja paradoksalnost trga dela v evropskih državah: ekonomsko dominantne države se po eni strani borijo proti nelegalnemu delu, po drugi strani pa slednje ostaja pomemben del njihove ekonomije. Nelegalni delavci so namreč izkoriščani s strani korporacij, ki prinašajo državi dobiček, delavci brez zavarovanj niso finančno breme za državo, njihovo lovljenje pa je posel za varnostno industrijo. Zaposlovanje nedokumentiranih migrantov je dobičkonosno tudi za družbeno vključene državljane, ki jih zaposlujejo, saj imajo ti pri tem nižje stroške. S tem črni trg predstavlja konstitutivni del produkcije bogastva. Neoliberalna politična ekonomija je osnovana na politikah razlik in jih ohranja v obliki neenakosti pravic, plač in stopenj reprodukcije. Govorimo lahko o komodifikaciji migrantov, kjer trg vodi selekcijo migrantov, človeška bitja pa so označena kot človeški viri. V tem »tržnem funda-

mentalizmu« so tudi socialne pravice odvisne od participacije na trgu dela, saj je delovno dovoljenje pogoj za druga dovoljenja in pravice migrantov v državi, kot dokazuje Mojca Pajnik.

Kaj pa prihodnost?

Migranti v Evropi živijo v negotovosti, izključenosti in brez varnosti, ker naj bi bil njihov »dom«, ki to nudi, nekje drugje. To je posledica koncepta državljanstva, ki je vezan na nacionalnost. Ko se migranti podajo na dolgo pot po administrativnih stopnicah pravnih statusov, ki določajo stopnjo njihove participacije in vključenosti v družbo, naletijo na »strategijo pogojne krožnosti«, začaran krog, ki jih ohranja v negotovosti in nelegalnosti, na marginah države. Tam so tudi najbolj dobičkonosni za državo, zato lahko trdimo, da so restriktivne migracijske politike v službi neoliberalne ekonomije. Poleg tega pa »brezdržavne« populacije kot izključeni »drugi« in negativni diskurzi, ki se nanje nanašajo, ohranjajo pri življenju fikcijo o enotnosti tako nacionalnih držav kot Evrope.

Dejstvo je, da se ljudje selimo, in to se ne bo spremenilo. Migracijskega režima, ki ne bi proizvajal izključenosti tistih, ki ne izpolnjujejo njegovih kriterijev, ni mogoče najti. Ne glede na to, kako liberalen in human bi ta bil, bi bil sprejemljiv le do takrat, ko ignorira posledice za tiste, ki so zavrženi. Potrebna je torej alternativna rešitev in sprememba v samem jedru migracijskih politik, v definiciji državljanstva. Kar manjka, je povezava med ekonomskim in političnim članstvom, ki bi prispevek k družbi povežala z vzajemnim dostopom do političnih in družbenih virov. Zato Balibar predlaga demokratično, ekspanzivno in vključujočo zasnovo državljanstva, ki temelji na *droit de cité*. To pomeni, da je državljanstvo konstruktivni proces pridobivanja konkretnih pravic skozi družbeno aktivnost in pogajanja, ki vodijo do emancipacije. V nasprotju z obstoječo situacijo, kjer so pravice in možnosti participacije odvisne od pravnega statusa, bi tako aktivna participacija ljudi v družbenem prostoru – ne glede na njihovo nacionalnost – vodila v pridobitev državljanstva.

Vprašanje migracij ni stvar zunanjih zadev in varnostnih politik, ampak je središče evropskih demokratičnih mehanizmov, kot pravi Barbara Bezec. V prihodnosti bomo videli, ali smo v Evropi sposobni uresničiti demokratičnost in svobodo gibanja, s katerima se tako radi bahamo, ter razviti koncept aktivnega državljanstva, ali pa bomo še naprej (po)ustvarjali svoje sive cone nelegalnosti in hkrati govorili o migracijah kot »problemu« ter gojili ksenofobijo. ●